

Marxovo određenje politike

Zvonko Posavec

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

U Marxovu opusu postoji reducirano shvaćanje politike, koje proizlazi iz svodenja djelovanja na rad i politike na vladanje. Marxov pojam rada znači temeljnu destrukciju praktičke, poietičke i teoretske djelatnosti. Djelovanje kao rad dobiva primat u odnosu teorije, prakse i poiesisa, te on sabire sva tri momenta u jednodimenzionalnu strukturu. U horizontu poimanja djelovanja kao rada, Marx određuje politiku samo kao vladanje. Kad, pak, određuje politiku u okviru robnoga (kapitalističkog) načina proizvodnje, on ima pred očima jedan teleologijski model djelovanja, koji se očituje u mogućnosti prisile jedne klase nad drugom na djelovanje što cilja ozbiljenju njezinih ciljeva, a u povijesnome revolucionarnom oslobađanju klasa dovodi do reintegracije, odnosno ukidanja politike u razvoju ljudskih produktivnih snaga. Autor pokazuje kako međusobnim prožimanjem rada i vladanja dolazi do ukidanja politike. Marxovo shvaćanje politike dijeli predrasude cjelokupne novovjekovne političke teorije. U njemu je sloboda premještena iz državno-političkog područja na predržavno područje društvenoga.

Sve što pripada politici i što nazivamo političkim toliko je različito i raznovrsno da ga je uopće teško ili gotovo nemoguće jednoznačno odrediti. Premda politika nije jedne vrste, nego uključuje u sebe različite fenomene i pretpostavlja njihove povijesne mijene, ipak nastojimo, pa makar i neprecizno, da o njoj stvorimo jednoznačnu sliku. Političkim možemo nazvati različite sfere javnog i privatnog života, institucije, procese i djelovanja. Isto tako, lako je uočljivo da se smisao politike mijenja u toku vremena, te da ona po-prima ne samo različita, nego čak suprotna značenja. Većina autora razlikuje tri faze u oblikovanju tipova politike. *Prvo* oblikovanje politike nastaje u grčkom polis. To shvaćanje politike dobilo je svoje definitivno razumijevanje u djelu Aristotela. *Druga* faza započinje stvaranjem novovjekovne države, a najznačajniji su predstavnici tog početno građanskoga političkog mišljenja Machiavelli, Hobbes i Rousseau. *Treća* faza predstavlja postupni porast prožimanja političke i društvene sfere. Najznačajniji predstavnici tog tipa mišljenja jesu Hegel i Marx.

Kad razmatramo, nadalje, politiku potrebno je imati u vidu da se strukture davnih vremena ne mogu shvatiti našim pojmovima, nego da svaka epoha traži njoj primjerenu pojmovnost. Ne možemo strukturu jedne epohe prenijeti na drugu, a ipak je neophodno da epohe međusobno uspoređujemo. Stoga, ako želimo shvatiti različita oblikovanja političkoga u cjelini, moramo svaku epohu formiranja politike spoznati kao tvorevinu sui generis.

Kad razmatramo Marxovo određenje politike, tada nailazimo na još jednu daljnju teškoću. Marx ne samo da je vrlo malo pozitivnoga rekao o politici, nego je uopće nije uzimao kao supstancijalni fenomen. Ona je za njega uglavnom prateći fenomen osnovnoga povijesnog toka.

U Marxovu horizontu politika je stoga poluga vladajuće klase pomoću koje ona nastoji sačuvati postojeću situaciju ili pak poluga historijski revolucionarne klase pomoću koje ona pokušava prouzročiti promjene kako bi se stvorilo besklasno društvo. I u jednom i u drugom slučaju politika je sredstvo momentalno društveno jače klase, samo s različitim akcentima. Politika se, prema tome, ne razumije u Marxovu obzorju kao zajednički medij jednakih i slobodnih građana, kao što je nekoć bila shvaćena u Aristotelovoj *Politici*, nego ona postaje bitno sredstvo ostvarenja određenih ciljeva koje ona dobiva izvana. Ona sama za sebe nije supstancijalni prostor.

Poznati njemački politolog Dolf Sternberger postavio je tezu da je politika za Marxa neka vrsta *promjene*. U izvođenju te teze poziva se na Marxovu 11. tezu o Feuerbachu: »Filozofi su svijet samo različito interpretirali, a radi se o tome da se on izmijeni«. To znači da se revolucionarnom praksom mijenja kako objektivna, tako i subjektivna strana procesa dok se ne dosegne određena harmonija ili dok subjekt ne prihvati objekt i obratno. Na taj način povijesni tok postaje bitni moment politike u kojemu ona djeluje i ostvaruje besklasno društvo, ali ostvarujući besklasno društvo ona ujedno ukida i samu sebe. D. Sternberger misli: »Trebalo«, kod Marxa, »biti samo jedno Sopstvo (Selbst), ljudstvo ili društvo, i to u svojoj povijesti, a to znači u svojim promjenama«.

Smatram da je to određenje istinito, ali nije dovoljno. Što je to Sopstvo (Selbst) koje se održava kroz cijelu povijest? Sternberger kaže neodređeno: to je čovječanstvo ili društvo.

Da bismo sagledali iz kojeg područja Marx određuje politiku moramo malo drugačije pitati. Kako svaka politika proizlazi iz određenog tipa djelovanja, to moramo — ako želimo izraditi Marxovo shvaćanje politike — spoznati kojim je predominantnim pojmom djelovanja ono vođeno.

Prva određenja djelovanja, kako praktičkog tako i poetičkog, zadobivena su u suprotnosti prema teoriji. Ta suprotnost između teorije i prakse, kao i njezino preokretanje, prisutno je u svakom određenju djelovanja i ona odzvanja još uvijek i u Marxovoj 11. tezi o Feuerbachu. Marxovo određenje politike određeno je stoga interpretacijom *djelovanja* kao *rada* i poistovjećenjem, odnosno svodenjem politike na vladanje. Vladanje u smislu državne prisile postaje centralnim pojmom političkog, te se politika svodi i poistovjećuje sa znanostu vladanja.

Ako prihvatimo tu opću konstataciju, onda u objašnjenju Marxova određenja politike moramo odgovoriti na slijedeća pitanja: kako Marx točno određuje djelovanje? Kakvo određenje politike slijedi iz takva određenja djelovanja? I napokon, kakve to posljedice ima za ljudski život?

Za Marxa se svi načini djelovanja ispunjavaju i dovršuju u radu. Rad je temeljni pojam Marxova mišljenja i on nosi u sebi i omogućuje sve promjene. On je revolucionaran pojam, jer omogućuje stalnu mijenu i istinsko nadilaženje postojeće situacije, jer se jedino njime može ostvariti pozitivitet novoga. Stoga ništa u svojoj neposrednosti, što ne bi bilo prerađeno radom, nema svoje istine. Sve što je samo neposredni bitak, sve samo opstojeće, mora tek opstati, zadobiti i izgraditi svoj bitak. Marx je u svojem obračunu s Hegelom u *Pariškim rukopisima* prihvatio rad kao formirajući element kako prirode, tako i svijesti čovjeka. Struktura rada takve je vrste da ona ne ostavlja onoga koji radi izvan sfere obrazovanja, nego rad obrazuje radnika i čini ga svjesnim njegovih povijesnih mogućnosti. Stoga je on svrhovita djelatnost i stoga pripada samo čovjeku. »Pretpostavljamo rad u obliku u kojem on isključivo pripada čovjeku« (*Das Kapital*, MEW XXIII, str. 193). Svijest i djelovanje ne mogu se odijeliti, nego čovjek svrhovitom djelatnošću, koja samo njemu pripada, osigurava sebi vlastitu zbiljnost.

U opisu procesa rada Marx izgrađuje najprije jednostavne momente procese rada »svrhovitu djelatnost ili rad sam, njegov predmet i njegova sredstva« (MEW, XXIII, str. 193). To je proces rada razmatran »najprije neovisno o svakome određenom društvenom obliku (isto, str. 192), neovisni »uvjet egzistencije čovjeka, vječna prirodna nužnost« (isto, str. 57) i kao takav uopće omogućuje »posredovanje mijene stvari između čovjeka i prirode« (isto, str. 57). U preradbi prirode vrši se priljublivanje prirode biti čovjeku i obratno, bit čovjeka tek nastaje preradbom ili, modernije rečeno, svršeno racionalnom djelatnošću. U radnom procesu oslobađa se rad od izvanjske ovisnosti i prelazi u samoizvjesni proces svoje konstitucije, tako da on sam uspostavlja preduvjete svoje konstitucije i stoga mu oni nisu izvanjski dani, a materijal, odnosno priroda sve više se ispostavlja u naručljiva stanja totalne raspoloživosti rada. Taj proces Marx vidi kao »vječnu nužnost« posredovanja mijene stvari između čovjeka i prirode. Svaka epoha ima izgrađen posebni odnos osnovnih elemenata radnog procesa i oni, naravno, moraju biti izloženi u svojoj posebnosti.

Marxov pojam rada znači temeljnu destrukciju odnosa praktičke, poetičke i teoretske djelatnosti. Djelovanje kao rad dobiva primat u okviru odnosa teorije, prakse i poiesisa, te on sabire sva tri momenta u jednodimenzionalnu strukturu. Budući da rad nosi kako bit prirode, tako i bit čovjeka, to su jedino njegovim posredovanjem omogućeni i priroda i čovjek. Marx govori o »bitku prirode i čovjeka usljed njih samih« (*Durchsichselbstsein der Natur und des Menschen*, MEW, Erg. Schr. bis 1844, dio I, str. 545) i taj samobitak omogućen je upravo radom. To je jedan potpuno novi moment u povijesti političkog mišljenja. Istina je da u Hegela dolazi do povezivanja teoretske i praktičko-poetičke djelatnosti, ali je u njega teorija još uvijek najviši, odnosno apsolutni način sjedinjenja čovjeka u bitku. Marx, naprotiv, integrira teoriju u razvijanje biti čovjeka i prirode u procesu rada, te taj model prvi puta misli u punoj dimenziji. Interesantno je da se formalna određenja slobode u Marxa potpuno poklapaju s tradicionalnim određenjem slobode. Tako Marx piše: »Neko biće važi sebi kao samostalno tek nakon što stoji na vlastitim nogama, a stoji na vlastitim nogama tek nakon što svoj opstanak zahvaljuje sebi samome. Čovjek, koji živi od milosti drugog, smatra sebe ovisnim bićem. Živim pak potpuno od milosti drugoga ako mu ne zahvaljujem samo

izdržavanje svog života, nego ako je on, osim toga, stvorio moj život, ako je izvor moga života, te moj život ima nužno takvu osnovu izvan sebe ako nije moje vlastito stvorenje» (MEW, Erg. Schr. bis 1844, dio I, str. 545). U istom smislu i Hegel razumije slobodu kao mogućnost prisebnog bitka čovjeka. Sloboda je »biti pri samome sebi, jer ako sam ovisan, to se odnosim na drugoga, koji ja nisam; . . . slobodan sam, ako sam kod samoga sebe« (*Philosophie der Geschichte*, XI, 44). Nešto starija definicija Aristotela u istom smislu određuje slobodu. On kaže: »Slobodan je čovjek koji je radi sebe sama a ne radi nekog drugoga« (*Metafizika I*, 2, 982 b 25).

Dakle, kad Marx govori o *samobitku* čovjeka i prirode, onda on njega vidi potvrđena u razvitku proizvodnih potencija, odnosno u razvitku rada. Nije stoga nimalo slučajno da Marx hvali Ricarda jer on hoće proizvodnju radi proizvodnje, a ona oslobođena od granica kapitalске proizvodnje potvrđuje čovjeka. »Kad bi se htjelo utvrditi, kako su to učinili sentimentalni protivnici Ricarda, da proizvodnja nije kao takva svrha, zaboravilo bi se da proizvodnja radi proizvodnje ne znači ništa drugo nego razvoj ljudskih proizvodnih snaga, dakle razvoj bogatstva ljudske prirode kao samosvrhe« (MEW 26, 2, str. 111).

Razvoj proizvodnje radi proizvodnje tijesno je povezan s razvitkom bogatstva ljudske prirode. U tradiciji, teorija je osigurala najviši mogući razvitak bogatstva ljudske prirode. Kao što je nekoć zrenje božanskoga davalo ljudima samodostatnost njihova bitka, tako sada čovjek zahvaljuje svoj samodostatni bitak proizvodnji radi proizvodnje. Dakle, onaj proizvodnji koja nema svrhu izvan sebe, nego čija je svrha samo proizvođenje.

Različiti stupnjevi ljudskoga zajedničkog života nisu odraz proizvodnih snaga, nego dispozicije koje pomažu ili koče razvitak proizvodnje. Marx je bio duboko uvjeren da je kapitalizam, s jedne strane, do nečuvnosti razvio proizvodnju ali, s druge strane, postavlja njoj unutarnju granicu, koja je nerazrješiva bez razrješenja proizvodnih odnosa.

»Čim on (kapital)«, smatra Marx, »počinje sam sebe osjećati kao pregradu (Schranke) razvoja . . ., on pribjegava formama koje su, time što, čini se, dovršavaju gospodstvo kapitala zauzdavanjem slobodne konkurencije, ujedno najavljujući njegova rastvaranja (Auflösung) i rastvaranja načina proizvodnje koji počiva na njemu« (*Grundrisse . . .*, str. 544/5).

Stoga Marx mora preuzeti oslobođenje rada od kapitalističkoga proizvodnog odnosa da bi dosegao istinsko bogatstvo koje leži u proizvodnim snagama (»Pravo bogatstvo je razvijena proizvodna snaga svih individua«, *Grundrisse . . .*, str. 596). Da bi to mogao pokazati, Marx mora izvesti analizu povijesno dominantna tipa proizvodnje (kapitalističkog) i izvršiti njegovu kritiku.

Unutarnju logiku prikaza kapitalističkog načina proizvodnje Marx je izložio *analizom forme robe*. U dvostrukom karakteru robe kao razmjenske i upotrebne vrijednosti leži mogućnost da se proces razvitka kapitalističkog društva shvati kao *krizni proces samooplodnje kapitala* i istovremeno kao *konfliktno područje interakcije socijalnih klasa*. Možemo reći, također, da forma robe omogućuje da se proces proizvodnje shvati kao *mehanizam samoupravne reprodukcije* i kao *refleksivni odnos*, tj. da se anonimni postvareni proces akumulacije shvati kao proces iskorištavanja. Marx polazi od promijenjena odnosa klasne borbe u kapitalističkom načinu proizvodnje. Dok se u tradicionalnim društvima klasna dinamika odvija neposredno na nivou inte-

resnih suprotnosti socijalnih grupa, dotle se u kapitalističkom društvu taj odnos preko medija tržišne razmjene *objektivistički prikriva* i ujedno *objektivira*, tj. postvaruje. Privatno-pravni mehanizam tržišta rada preuzima funkciju društvene sile i ekonomskog iskorištavanja koje se prije oblikovalo u političkoj formi. Taj »objektivni« proces dinamike klasa treba svoju ideologiju, koja se iskazuje u državi kao općoj volji, a isto tako i mehanizam korekcije disfunkcionalnih procesa koji su uvijek mogući. Pravo oličjenje politike tek ovdje dolazi potpuno do izražaja. Ona pod formom slobode i jednakosti omogućuje nesmetani proces iskorištavanja, koji se zbiva preko mehanizma »slobodnog« tržišta rada. Kapitalistički način proizvodnje života omogućuje, pod prividno »objektivnom« formom, podvrgavanje jedne klase drugoj, te se stoga iskazuje kao samoregulativni mehanizam produkcije života, ali taj proces ujedno razvija refleksiju koja sagledava privid istinitosti cjeline i stoga je objektivno tjerana da razriješi cijeli proces. Taj splet objektivnosti i subjektivnih snaga često se razdvaja, pa se jednom vidi kao objektivno kretanje razvitka proizvodnih snaga, a drugi puta se patetično inzistira na subjektivnosti revolucionarnih snaga, koje jedino mogu promijeniti smjer povijesnog kretanja. Oba procesa treba promatrati kao organsko jedinstvo funkcioniranja kapitalističkog načina proizvodnje roba.

Kad Marx određuje politiku u okviru robnog, tj. kapitalističkog načina proizvodnje, tada ima pred očima jedan teleološki model djelovanja, koji se očituje u tome da jedna klasa ima mogućnost prisiliti drugu da djeluje u ostvarenju njezinih ciljeva. Taj teleološki model djelovanja potpuno zakriljuje Marxu pogled na svu širinu političkog fenomena. Ne samo da se vladajuća klasa služi politikom kao prisilom, nego se i refleksijom oslobođena klasa služi njome kao silom otvaranja povijesno novih mogućnosti. U okviru pretpostavki robne proizvodnje, uvijek predleži model prisile kao temeljno određenje politike, bez obzira o kojoj se klasi radi.

S pregorijevanjem kapitalističke epohe politika počinje s gledišta »socijalističkog čovjeka«, a to znači s gledišta čovjeka kao bića roda, a ne s gledišta apstraktnog, zoološkog, fizičkog individuuma kakva nalazimo u građanskom društvu. Socijalizam »počinje od teoretske političke osjetilne svijesti čovjeka« (MEW, Erg. Schr., I, str. 546). Stoga za »socijalističkog čovjeka *cijela takozvana svjetska povijest* nije ništa drugo nego tvorenje čovjeka ljudskim radom, nego bivanje prirode za čovjeka« (*isto*, str. 546).

Ljudski rad, kojim je nošeno određenje socijalističkog čovjeka, nije podijeljeni rad, nego potpuni rad koji sabire u sebi sve načine djelovanja čovjeka. Razlike koje su izazvane robnom proizvodnjom između teoretske i praktične djelatnosti (kapitalista i radnika, kapitala i rada) samo su predstupnjevi jedne nepotpune slike čovjeka, odnosno jednoga nepotpunog načina ljudskoga života.

Stoga možemo reći da u Marxovu određenju i razumijevanju politike snažno djeluje jedan teleološki model djelovanja, koji vidi politiku samo kao mogućnost prisile jedne klase na uvjete druge, a u povijesno revolucionarnom kretanju oslobađanja klasa dovodi do reintegracije, odnosno ukidanja politike u razvitku ljudskih produktivnih snaga. Rađa se prometejska slika čovjeka, koja integrira u sebi sve uvjete i mogućnosti svoje vlastite proizvodnje. Takvoj utopijskoj slici nije potrebna politika, koja je uvijek dogovaranje i

pregovaranje o uvjetima ovisnosti ljudi i o mogućnosti jednake i slobodne reprodukcije života.

U horizontu shvaćanja djelovanja kao rada određuje Marx politiku isključivo kao vladanje, a politička se znanost formira kao znanost o vladanju.

Marxove izjave o politici neodvojivo su povezane s državom, jer država je za njega ekskluzivna domena politike. W. Röhrlich je u knjizi *Marx und die materialistische Staatstheorie* izložio najznačajnije točke Marxova razumijevanja politike. Ovdje ne možemo slijediti čitav taj razvitak. Neovisno o različitim nijansama i formulacijama, osnovni ton izričaja o politici u Marxa stoji u znaku potpune ovisnosti politike o dominantnom načinu proizvodnje. Ona nije zbiljska veza, nego se pokazuje u funkciji radnog procesa. Uzmi-mo samo neke njegove karakteristične izjave, koje potvrđuju tu tezu.

»...Interesi drže članove građanskog društva zajedno, građanski a ne politički život njihova je realna veza« (*Die heilige Familie*, MEW II, str. 128). »Emancipacijom privatnog vlasništva od zajednice država je postala posebna egzistencija pored i izvan građanskog društva; ona međutim nije ništa drugo nego forma organizacije koju buržoazija daje sebi kako prema vani, tako i prema unutra radi uzajamne garancije svojeg vlasništva i svojih interesa« (*Deutsche Ideologie*, MEW III, str. 62). »Ona (financijska aristokracija) sjedi na prijestolju, diktira u komorama zakone, podjeljuje mjesta od ministarstava do prodavaonica duhana« (*Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850*, MEW VII, str. 12). »Politička mašina koja silom... ovdjekovječuje ekonomsku vladavinu kapitala nad radom« (*Zweiter Entwurf zum Bürgerkrieg in Frankreich*, MEW XVII, str. 593).

U posljednjoj fazi, tj. u *Grundrisse...* i u *Kapitalu* Marx vidi nužnost izvanekonomske prisile, tj. politike da bi se mogli odstraniti opasni konflikti koji nastaju u procesu proizvodnje.

Vidjeli smo da Marx shvaća politiku i njoj pripadnu vladavinu kao ideologiju, kao silu i prisilu, ili u funkciji stabilizacije disfunkcionalnih procesa građanskog društva.

Postoji radikalna paralela između načina proizvodnje i politike. U *Manifestu komunističke partije* taj paralelizam potpuno nedvosmisleno dolazi do izražaja: »Svaki stupanj razvitka buržoazije bio je praćen odgovarajućim političkim napretkom« (MEW IV, str. 464). Ili, malo dalje, on kaže: »Politička sila u pravom je smislu organizirana sila jedne klase radi podvrgavanja druge« (*isto*, str. 464).

Dakle, tamo gdje se djelovanje shvaća kao rad ili u analogiji prema radnim postupcima, pojavljuje se politička vladavina u liku komandirajuće zapovijesti i obavezne poslušnosti. Politika je potpuno reducirana na vladavinu i to u ovom slučaju na vladavinu jedne klase na račun druge, a taj proces ide zajedno s reduciranjem djelovanja na rad. Kao što su sva područja ljudskog života određena radom, to se politika kao vezivno tkivo toga radnog procesa proširuje na cijelo društvo, te postaje univerzalnom formom života kojoj nitko i ništa ne može izbjeći. Taj proces praćen je snažnom monopolizacijom moći i političkog odlučivanja, koje nastaje u analogiji s organizacijom rada. Vladavina je legitimna ako ona promiče i podržava postojeći smjer proizvodnje kao, i obratno, radno društvo traži sebi odgovarajuću političku formu. Politička se vladavina na taj način definitivno preobražava u komandiranje, a građanin u podanika čija je neuvjetna dužnost obavezna poslušnost.

Budući da je politika shvaćena samo kao sredstvo vladavine jedne klase na račun druge u okviru određenog načina proizvodnje, to iz tog potezjenjivanja politike nastaje zadaća njezina ukidanja. Pretpostavlja se mogućnost zamjene političke vladavine čovjeka nad čovjekom administriranjem stvarima. »Svi socijalisti«, piše Engels, »jednoga su mišljenja o tome da će politička država, a s njom i politički autoritet, u toku slijedeće socijalne revolucije nestati, a to znači da će javne funkcije izgubiti svoj politički karakter i da će se preobraziti u jednostavne administrativne funkcije koje štite istinske društvene interese« (*Von der Autorität*, MEW XVIII, str. 308).

Time je tehničko-poietička djelatnost postala dominantnim načinom ne samo proizvodnje materijalnih dobara, nego i dominantnim načinom rješavanja konflikata među ljudima, a sve ostale djelatnosti postale su pored nje naprosto apstraktne. Po uvjerenju Aristotela, tehničko-poietička djelatnost ne poznaje ni svoj početak, a ni svoj kraj, jer prima svrhu iz praktičke sfere i njezina razumijevanja života. Ako se taj proces odvajava od praktična razumijevanja svrhe života, gdje je sačuvana i učvršćena njegova prava struktura? Ona se može održati samo u stalnom rastu svoje vlastite djelotvornosti. Čovjek se ne podvrgava samo izvanjski zakonu takva načina proizvodnja i ne osjeća to samo kao neku prisilu, nego se sam postavlja u taj proces i u najvećoj mjeri jest čovjek kad stoji u njegovoj potpunoj dispoziciji. U principu, nikakav konačni cilj ne može biti dohvaćen u takvu procesu. Podvrgavanje tome tehničko-poietičkom procesu znači gubitak svake političke djelatnosti, koja je uvijek usmjerena i vezana nekim normama. To znači, nadalje, gubitak pojedinog čovjeka, jer on kao pojedinac ne znači ništa u takvu procesu. Politička djelatnost, naime, uvijek pripada pojedincu i ona se ne može univerzalizirati a da se ne izgubi u svojoj osnovi. Politička zajednica pretpostavlja mnoštvo različitih pojedinaca čije jedinstvo može ići samo do neke granice. U tehničko-proizvodnom procesu napokon se gubi drugi čovjek, jer on nestaje u osebnosti svoje djelatnosti, a to proizvodi i nestanak političke zajednice.

Marxovo shvaćanje politike dijeli predrasude cjelokupne novovjekovne političke teorije. Sloboda je premještena iz državno-političkog područja na predrzavno područje društvenoga. Marx stalno predbacuje Hegelu: »Važno je da Hegel posvuda čini ideju subjektom, a da pravi zbiljski subjekt kao 'političko uvjerenje' predikatom« (*Kritik des Hegelschen Staatsrecht*, MEW I, str. 209). To je zato jer Hegel ne razvija svoje mišljenje iz »predmeta«, »nego predmet prema jednoj . . . u sebi dovršenoj formi mišljenja« (*isto*, str. 213). To opće okretanje postala je Marxova metoda; ona vrijedi podjednako za politički ustav, političku državu i političke staleže. Po Marxovu mišljenju, Hegel je jednostavno počinio zamjenu subjekta predikatom. Stoga se subjekt, naime zbiljski čovjek sa svojim interesima itd. pojavljuje kao čisti predikat »duha« ili čak kao predikat njegova predikata. Moderno građansko društvo »razdvaja predmetnu bit čovjeka kao samo izvanjsko, materijalno od njega. Ono ne uzima sadržaj čovjeka kao njegovu istinsku zbiljnost« (*isto*, str. 285).

Istinska sloboda mora se sada postići na ekonomskom području. Sloboda je u građanskom društvu prekratko shvaćena kao individualna sloboda društvenih subjekata, koje preko vlastitih interesa teže postizanju osobne sreće. Ako se područje društva uzima kao istinsko područje slobode, onda se politička sloboda mora potpuno automatski razumjeti kao apstrakcija, odnosno

kao dopunska sila terora društva. Da bi individuumi u građanskom društvu mogli ostvariti svoje vlastite interese, dakle radi samih sebe, oni se moraju podvrgnuti jednoj višoj, njima stranoj sili, jer se inače njihova beskrajna težnja za srećom ne bi mogla kanalizirati. Kako se društveno odnošenje još ne može podvrgnuti, s obzirom na dominantni način proizvodnje, samoregulatornom procesu, potrebna je država kao sila da bi stabilizirala opasne trzavice koje nastaju u takvom društvu. Stoga se državno-političko područje mora utemeljiti radi društva, koje je u svakom slučaju primarno. Političko na taj način gubi primarni rang, jer se odnosi među ljudima objektiviraju posredstvom tržišnog mehanizma.

Danas se u osnovi politika cijeni samo utoliko ukoliko uspijeva u daljnjem razvitku proizvodnih snaga i u cjelokupnom povećanju ekonomskog bogatstva nacije. Iz te perspektive jasno je zašto je političko djelovanje samo još vremenski potrebno, a u osnovi je ono, kao neproduktivno, nužno samo dok se društvom ne bude moglo neposredno upravljati.

Marx je vidio prevladavanje moguće političke otuđenosti modernog čovjeka u mogućnosti konstitucije komune. U komuni bi se trebala postići samokonstitucija društva, u njoj je socijalistička revolucija modelski konkretizirana i ona je bila za njega »revolucija protiv same države« (*Erster Entwurf zum »Bürgerkrieg in Frankreich«*, MEW XVII, str. 541). Komuna je »konačno otkrivena forma pod kojom se može vršiti ekonomsko oslobođenje rada« (*Der Bürgerkrieg in Frankreich*, MEW XVII, str. 342). Ta misao o komuni kao formi oslobođenja rada nije postala dominantnom perspektivom socijalističkih zemalja. Došlo je do određenih korekcija, pa se i dalje smatralo da se državna mašina (samo kapitalizma) mora razbiti, ali ne i ukinuti država, nego se ona mora nadomjestiti novom proleterskom državom. Naročito je Lenjin u *Državi i revoluciji* zastupao tezu o neophodnosti državne strukture u tzv. prijelaznom razdoblju razvitka kapitalističkog društva u komunističko. On je smatrao da je taj period prijelaza nemoguć bez države, a država u tom prijelaznom razdoblju ne može biti ništa drugo nego revolucionarna diktatura proletarijata.

U tom kontekstu politika je reducirana na teoriju i taktiku proleterske revolucije uopće i teoriju i taktiku diktature proletarijata posebno. Njezin karakter, međutim, nije se promijenio. Ona je shvaćena kao forma sile revolucionarne klase za ostvarenje njoj primjerenoga povijesnog zadatka. I njezin glavni cilj ostaje istim: samokonstitucija društva, koja se može ostvariti samo višim tipom organizacije rada, nego što je to bila kapitalistička. U osnovi, važno je to da se političko područje u perspektivi mora jednog dana ukinuti višim tipom društvene organizacije rada. Mogu postojati samo različiti putovi razvitka i različito vrijeme trajanja ukidanja politike, ali konačni cilj ostaje uvijek istim.

Zvonko Posavec

THE DEFINITION OF POLITICS IN MARX

Summary

Marx's opus displays a reduced concept of politics, a result of the reduction of action to labour and of politics to domination. Marx's concept of labour signifies the fundamental destruction of practical, poetic and theoretical activity. Action as labour is given precedence over theory, practice and poesis, and all these three notions are added into a single one-dimensional structure. Conceiving action as labour, Marx defines politics exclusively as domination. In defining politics within the scope of the commodity (capitalist) mode of production, he has before his eyes a teleological model of action which is manifested in the possibility of one class forcing the other to action aiming at realisation of its objectives, and which leads to reintegration in the historic revolutionary emancipation of classes, that is, to the abolition of politics in the development of human productive forces. The author outlines the process whereby the integration of labour and domination results in the abolition of politics. Marx's view of politics shares the prejudices of all modern political theory. According to this view, freedom is removed from the state-political sphere to the pre-state social sphere.